

II SHO‘BA. INKLYUZIV TA‘LIM TIZIMIDA XALQARO ME‘YORLAR VA ILG‘OR PEDAGOGIK AMALIYOTLAR

OILAVIY MUAMMOLAR TA‘SIRIDA RUHIY SALOMATLIGI BUZILGAN BOLALAR BILAN ART-PEDAGOGIK FAOLIYATNI TASHKIL ETISH TEXNOLOGIYALARI

Kadirova Iroda Xamidovna

*Guliston davlat pedagogika instituti pedagogika va psixologiya yo‘nalishi
magistr talabasi*

irodakadirova496@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy muammolar ta‘sirida ruhiy salomatligida o‘zgarishlar kuzatilgan bolalar bilan art-pedagogik faoliyatni tashkil etish masalalari yoritilgan. Oiladagi nizolar, ajrim, ota-onaning uzoq muddatli migratsiyasi hamda ijtimoiy-iqtisodiy qiyinchiliklarning bolalar psixikasiga ko‘rsatadigan ta‘siri tahlil qilindi. Art-pedagogikaning bolalar emotsional holatini barqarorlashtirishdagi imkoniyatlari ochib berildi. Amaliy tavsiyalar asosida art-pedagogik mashg‘ulotlarni bosqichma-bosqich tashkil etish texnologiyasi ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: Art-pedagogika, oilaviy muammo, ruhiy salomatlik, art-terapiya, ijtimoiy pedagogika, psixokorreksiya, bolalar psixologiyasi, pedagogik texnologiya.

KIRISH

Bola shaxsining shakllanishida oila birlamchi va hal qiluvchi ijtimoiy muhit hisoblanadi. Oilada hukm suradigan ruhiy muhit, ota-onalar o‘rtasidagi munosabatlar, mehr va e‘tibor darajasi bolaning ichki dunyosi hamda xulq-atvoriga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda ajrimlar sonining ortishi, ota-onalarning xorijga ishlash uchun ketishi, iqtisodiy qiyinchiliklar va oiladagi nizolar bolalar ruhiyatida turli salbiy holatlarni yuzaga keltirmoqda.

Bunday sharoitda bola ko‘pincha o‘z kechinmalarini ochiq ifoda eta olmaydi. Ichki qo‘rquv, xavotir, ishonchsizlik va agressivlik shakllanadi. Bu esa ta‘lim jarayoniga, ijtimoiy moslashuvga va shaxsiy rivojlanishga salbiy ta‘sir qiladi. Shu sababli bolalar bilan ishlashda faqat og‘zaki suhbat yoki tarbiyaviy ta‘sir yetarli bo‘lmaydi. Ularning ichki kechinmalarini yumshoq va tabiiy usullar orqali ochish zarur bo‘ladi. Art-pedagogika ana shunday samarali yo‘nalishlardan biridir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi ijtimoiy sharoitda bolalar ruhiy salomatligini saqlash va mustahkamlash masalasi nafaqat psixologlar, balki pedagoglar va ijtimoiy xodimlar oldida turgan ustuvor vazifalardan biridir. Oilaviy omillarni hisobga olgan holda art-pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bolalarning sog‘lom shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Art-pedagogika — bu san'at vositalari orqali bolaga pedagogik va psixologik yordam ko'rsatish jarayonidir. Rasm chizish, musiqa, rolli o'yinlar, ertak to'qish yoki drammatizatsiya qilish orqali bola o'z his-tuyg'ularini erkin ifoda eta oladi [1].

Art faoliyatining afzalligi shundaki, bola o'z muammosini bevosita aytmasligi mumkin, lekin uni tasvir yoki obraz orqali namoyon etadi. Masalan, "Mening oilam" mavzusida chizilgan rasmda ota-onaning uzoqda tasvirlanishi yoki qorong'i ranglarning ustunligi ichki bezovtalik belgisi bo'lishi mumkin.

San'at jarayonida bola o'zini erkin his qiladi, baholanmaydi va tanqid qilinmaydi. Shu jihati bilan art-pedagogika ruhiy zo'riqishni kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi [2].

Oiladagi stress omillari bolalarning ruhiy holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. N.P. Setko va A.G. Setko tadqiqotlarida ota-onalar o'rtasidagi kelishmovchiliklar, oilaviy muhitning beqarorligi hamda psixologik bosim bolalarda stress darajasining oshishiga sabab bo'lishi aniqlangan. Ota-onalar o'rtasida tez-tez janjal va nizolar yuzaga kelib tursa, bolalar o'zlarini xavfsiz his qilmaydi, bu esa ularning ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Ilmiy kuzatuvlarga ko'ra, uzoq davom etuvchi oilaviy mojarolar bolalarda o'ziga nisbatan ishonchsizlikni kuchaytiradi, ayrim hollarda esa o'zini aybdor deb his etish tendensiyasini shakllantiradi. Bu esa o'z-o'zini baholash darajasining pasayishiga, ijtimoiy faollikning susayishiga va tengdoshlar bilan munosabatlarda qiyinchiliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, bolalik davridagi kuchli stress omillari kelgusida depressiv holatlar va ijtimoiy yakkalanish xavfini oshirishi ehtimoli mavjud [3;4].

E.V. Bulicheva o'z tadqiqotlarida ota-onalarning ruhiy barqarorligi bolalarning psixologik holatiga bevosita ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Ota-onalar hayotida stress, depressiya yoki boshqa ruhiy muammolar mavjud bo'lsa, bu farzandlarning ruhiy holatiga ham aks etadi. Doimiy tashvish, asabiylashish yoki kayfiyatning tez-tez o'zgarishi bolalarda ruhiy yuk hosil qiladi. Bolalar ota-onalarining his-tuyg'ularini sezgi bilan his qiladilar va ko'pincha ularga taqlid qiladilar.

Shu bois ota-onalar o'z ruhiy barqarorligini mustahkamlashga e'tibor qaratishlari zarur. Farzandlar bilan vaqt o'tkazishda samimiy bo'lish, ularning his-tuyg'ularini tushunish va emotsional qo'llab-quvvatlashni ta'minlash muhimdir. Bundan tashqari, ota-onalar stress darajasini boshqarish usullarini o'rganib, bolalar oldida salbiy his-tuyg'ularini kamaytirishga harakat qilishi lozim. Masalan, muntazam jismoniy faollik bilan shug'ullanish, chuqur nafas olish texnikalarini qo'llash va sog'lom muloqot vositalaridan foydalanish ota-onalarga o'z emotsiyalarini nazorat qilishda yordam beradi. Ota-onalar o'z emotsiyalarini boshqarishni o'rgansa, bu bolalar uchun ham ijobiy namuna bo'ladi [5;6].

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda oilaviy muammolar ta'sirida ruhiy salomatligida o'zgarishlar kuzatilgan bolalar bilan art-pedagogik faoliyatni tashkil etish samaradorligini aniqlash maqsad qilib olindi. Tadqiqot jarayoni kompleks

yondashuv asosida olib borildi hamda nazariy va amaliy metodlar uyg'unligidan foydalanildi. Suhbat metodi – o'quvchilar va ularning ota-onalari bilan individual suhbatlar o'tkazilib, oilaviy muhit va bola ruhiy holati haqida ma'lumot to'plandi.

Psixologik diagnostika elementlari – erkin rasm chizdirish, "Mening oilam" mavzusidagi tasviriy topshiriq, rang tanlash mashqlari orqali bolalarning ichki kechinmalari aniqlashtirildi. Art-pedagogik mashg'ulotlar tizimli ravishda tashkil etilib, dastlabki va yakuniy natijalar solishtirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Oiladagi doimiy nizolar yoki sovuqqon munosabatlar bolaning o'zini xavfsiz his qilish tuyg'usini susaytiradi. Ayniqsa, kichik yoshdagi bolalar ota-onaning ruhiy holatini o'ziga qabul qiladi. Oilada zo'riqish mavjud bo'lsa, bola ham ichki bezovtalikni boshdan kechiradi.

Ko'pincha quyidagi belgilar kuzatiladi:

- tez jahldorlik yoki, aksincha, haddan tashqari yopiqlik;
- qo'rquv va tashvishning ortishi;
- o'quv faoliyatiga qiziqishning kamayishi;
- tengdoshlar bilan muloqotda qiyinchiliklar.

Ayrim hollarda bola o'z ichki og'riqlarini agressiya yoki befarqlik orqali namoyon etadi. Ba'zan esa u jim bo'lib qoladi va o'z dunyosiga "yashirinadi". Bunday vaziyatda pedagog va psixologning vazifasi bolani ayblash emas, balki uning ichki kechinmalarini tushunishdan iborat.

Oilaviy muammolar ta'sirida ruhiy holati izdan chiqqan bolalar bilan ishlashda tizimli yondashuv zarur. Quyidagi bosqichlar tavsiya etiladi:

1-bosqich: Diagnostika. Dastlab bola bilan individual suhbat o'tkaziladi, uning xulq-atvori kuzatiladi. Erkin rasm chizdirish yoki rang tanlash topshirig'i orqali emotsional fon aniqlanadi. Bu bosqichda bolaga bosim o'tkazilmaydi.

2-bosqich: Ishonchli muhit yaratish. Mashg'ulotlar tinch va xavfsiz muhitda o'tkazilishi lozim. Bola o'zini erkin his qilishi, xatosi uchun koyilmasligi kerak.

3-bosqich: Emotsional bo'shshish. Ranglar bilan ishlash, plastilin, musiqa tinglash yoki oddiy ritmik mashqlar orqali ichki zo'riqish kamaytiriladi.

4-bosqich: Ichki kechinmalarni ifodalash. Oilaviy vaziyatni sahnalashtirish, ertak orqali o'z muammosini obrazli shaklda aytish yoki "men qanday bo'lishni xohlayman" mavzusida rasm chizish bolaga ichki konfliktini chiqarishga yordam beradi.

1- rasm. Art-pedagogik faoliyatni tashkil etish texnologiyalarining natijalari.

5-bosqich: Ijobiy model shakllantirish. Mashg‘ulotlar yakunida bola ijobiy tasavvur yaratishga yo‘naltiriladi. Masalan, “baxtli kelajak”, “mening orzularimdagi oila” kabi mavzular ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari orasida o‘tkazilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, oilaviy nizolar mavjud bo‘lgan bolalarda tashvish darajasi yuqori bo‘ladi. Ikki oy davomida haftasiga ikki marotaba o‘tkazilgan art-mashg‘ulotlar natijasida bolalarda quyidagi o‘zgarishlar kuzatildi:

- o‘z fikrini erkinroq ifodalash;
- agressiv xatti-harakatlarning kamayishi;
- tengdoshlar bilan muloqotning yaxshilanishi;
- darslarga qiziqishning ortishi.

Bu natijalar art-pedagogik yondashuvning amaliy samaradorligini ko‘rsatadi.

XULOSA

Oilaviy muhit bolaning ruhiy salomatligini belgilovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarda emotsional barqarorlik hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, ular tashqi omillarga, ayniqsa, oiladagi munosabatlarga nisbatan sezgir bo‘ladi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, oiladagi nizolar, beqarorlik, e‘tiborsizlik yoki sovuqqon munosabatlar bolalarda tashvishlilik, ishonchsizlik, tortinchoqlik hamda agressiv xatti-harakatlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Shu bilan birga, bolalarning ruhiy holatini tiklash va barqarorlashtirishda art-pedagogik yondashuv samarali vosita ekanligi kuzatildi. San'at faoliyati orqali bola o'z ichki kechinmalarini erkin va xavfsiz shaklda ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Rasm, musiqa, rolli o'yinlar va drammatizatsiya elementlari emotsional zo'riqishni kamaytirishga, ijobiy obrazlar shakllantirishga hamda o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, tizimli tashkil etilgan art-pedagogik mashg'ulotlar bolalarning ijtimoiy faolligini oshiradi, muloqot ko'nikmalarini yaxshilaydi va o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Eng muhimi, bu yondashuv bolani baholash yoki tanqid qilishga emas, balki tushunish va qo'llab-quvvatlashga asoslanadi.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy muammolar ta'sirida ruhiy salomatligi buzilgan bolalar bilan ishlashda art-pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Bu nafaqat bolaning emotsional barqarorligini tiklashga, balki uning sog'lom, ijtimoiy faol va o'ziga ishonchli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bois ta'lim muassasalarida art-pedagogik faoliyatni tizimli ravishda tashkil etish hamda pedagoglarning bu boradagi kasbiy kompetensiyasini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bowlby J. Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment. – New York: Basic Books, 1969.
2. Rogers C. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.
3. Naumburg M. Art Therapy: Its Scope and Function. – New York: Grune & Stratton, 1958.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
5. Erikson E.H. Childhood and Society. – New York: W.W. Norton & Company, 1950.
6. Freud S. The Ego and the Id. – London: Hogarth Press, 1923.
7. Landreth G.L. Play Therapy: The Art of the Relationship. – New York: Routledge, 2012.
8. Malchiodi C.A. The Art Therapy Sourcebook. – New York: McGraw-Hill, 2007.
9. Corey G. Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy. – Belmont: Brooks/Cole, 2013.
10. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.